https://doi.org/10.46793/IstorijaNP.009DJ

Гордана Ђерић*

ИСТОРИЈА (НЕ)ЗНАЊА, ПРЕВОДИЛАШТВО И ВЕШТАЧКА ИНТЕЛИГЕНЦИЈА: оквирне напомене о временском и просторном трансферу знања

Апстракт: У овом тексту тематизујемо разлоге који су омогућили сагледавање питања језика и преводилаштва у контексту *историје (не)знања* и *вештачке интелигенције* (ВИ). Питамо се о „слепим мрљама"знања, епистемолошкој редукцији, активном губљењу памћења, смеру кретања и валидације знања у контексту убрзаног усавршавања машинског превођења и примене агентске ВИ. Будући да су ови алати ВИ усмерени на продуктивност и ефикасност, занима нас шта добијамо, губимо или ризикујемо таквим усмерењем, о чему се не питамо у својим истраживањима, и излазимо ли из домена знања уколико сумњамо у оправданост доминантног смера његовог кретања.

Кључне речи: Језик, преводилаштво, историја (не) знања, агентска ВИ.

* Институт за европске студије, Београд
ORCID 000-0003-1354-7470

© 2026 by Institute of European Studies | Creative Commons License: CC BY 4.0

Истраживање културног трансфера претходних година водило нас је до питања о улози и статусу посредника у циркулисању знања и вредности. Уместо на очекивани садржај пренесеног, такво усмерење довело нас је до преводилаца, у смислу кључних посредника преноса знања. Њихов посао у том контексту незаобилазна је и истовремено недовољно видљива пракса, која опстаје на маргинама академских интересовања и шире друштвене свести. У тражењу одговора на затечену ситуацију преводилаштва пошли смо од претпоставке да су околности и начин на који смо нешто сазнали једнако важни ако не и важнији од пренесеног знања и његових резултата. До сада је овај обрнути или „искошени" аналитички приступ – усмерен на сам процес преноса знања, и преводиоце као његове главне актере – повезао различите углове посматрања теме, резултујући зборницима радова *Имитатори гласова* (ИЕС 2023; LOM 2024) и *Самислилац* (ИЕС 2025), у којима су осим истраживача учешће узели истакнути преводиоци и писци.

Осветливши нове перспективе, прилози у досадашњим зборницима открили су истраживачки потенцијал третирања превођења као структурне „слепе мрље" савремених друштвено-хуманистичких (ДХ) истраживања, која се системски шири, будући да је ова пракса, упркос својој конститутивности, све скрајнутија у тематизацији механизама производње и дистрибуције знања. Уколико се доследно прати до својих аналитичких импликација, неминовно ће нас упутити на закључак да се о превођењу у том механизму углавном и не питамо у својим истраживањима. Редукован на своју инструменталну функцију – на „невидљиви медиј" кроз који садржај несметано пролази – преводилачки процес не само да престаје да буде активна, перформативна пракса (каква јесте) него се и не препознаје као феномен вредан идентификације и истраживања.

Доводећи у питање идеју „неутралног преноса" испоставило се да сваки чин превођења подразумева интервенцију – од избора садржаја (фаворизовања једних у односу на друге) односно редукције знања, до преобликовања изабраних знања у процесу њихове контекстуализације у циљном језику.[1] Парадокс да су преводиоци у овом механизму (или модалитету преноса знања) актери који остају без одговарајућег институционалног и симболичког признања, то јест да је оно што је *структурно неопходно* истраживачки и друштвено маргинализовано, указао нам је на дубље принципе организовања и преноса знања, како раније, тако још више у време машинског превођења и владавине алгоритамске вештачке интелигенције (ВИ). Ако знање никада није неутрално, онда ни његово кретање није лишено односа моћи:[2] превођење, као подразумевани модалитет тог кретања, учествује у расподели видљивости, легитимитета и вредности. Оно не преноси само значења него и хијерархије.

Непознанице у овом добу наводе на претпоставку да је независно од типа превођења (традиционално или машински) препознатљив принцип системског занемаривања питања контекста посредовања, услова и начина на који нешто сазнајемо. И он се понавља без обзира на време и степен технолошког развоја. Образовни и научни системи, у својој доминантној форми, усмерени су на акумулацију, уједначавање, понављање и стабилизацију

1 Тако схваћен, трансфер није неутралан пренос, него пре трансформација или преображај, у којем преводиоци од „секундарних актера" постају чворишта поновног конституисања знања. Оп. Гордана Ђерић (ур.) *Самислилац. О преводиоцима и преводилаштву*, ИЕС 2025: 7-25.

2 Мишел Фуко, *Моћ/знање. Одабрани списи и разговори. 1972-1977* (са француског превела Оља Петронић). Нови Сад, Mediterran Publishing 2012.

резултата[3] док контекст, процеси и разлози филтрирања резултата остају у позадини. Знање се тако појављује скоро ниоткуда, као дато, саморазумљиво, лишено свог порекла и историје кретања. У том оквиру, много тога је игнорисано, избрисано, при чему су нестали и трагови селекције и адаптације, а са њима и они који су образовне и културне процесе омогућили.

Зато питање превођења није питање једне професије, него питање структуре, система или режима знања као таквог. Указивање на његов статус за нас не значи само ревалоризацију једне делатности која се општом аутоматизацијом отписује као сувишна: оно је овде било подстицај за критичко промишљање начина на који знање настаје, креће се, стиче или губи своју друштвену валидност. Селекција знања у механизмима преноса подразумева канонизовање одређених садржаја, док већина других (као и разлози и услови таквог „просејавања") остају искључени или занемарени, што неминовно доводи до празнина у општем знању. У том контексту „„невидљивост" или „други план" преводилаца представља подстрек за истраживање ширег режима знања који привилегује економски и идеолошки одговарајуће резултате над процесима и посредовањем. Све то нас је навело да своја даља истраживања ситуирамо у оквир *историје незнања* (агнотологије, епистемиологије незнања), дисциплине која се понајвише пита о разлозима онога што изостаје из главног тока историје знања и

3 Преиспитивање и критика декларативно су пожељни, иако универзитетска пракса показује да се знања много више „фабрикују" према захтевима тржишта, а мање критикују и преиспитују. Оп. Михаел Антоловић, Слободан Сацаков, *Робе и робови неолибералног света. Студије о комодификацији образовања, науке и морала.* Педагошки факултет, Сомбор 2025.

историје науке.[4] Данас, у дигиталној ери, када знање у доброј мери обликује људска пристрасност, употребљивост и комерцијализација знања, ова дисциплина постаје још важнији и оптималан оквир за нашу упитаност о условима производње, токовима и валидацији знања.

Разлог више да временски и просторни трансфер знања сагледамо у контексту *историје (не)знања* јесте жалосна ситуација академистике у Србији, која не постоји као заједница знања и вредности. Идеолошки и интересно испарцелисана, она је релативизовала свако знање и сваку вредност, „заборавила", затрла или обесмислила своје најзначајније претходнике, а историју знања и вредности прилагодила својим потребама.

Знање и његов трансфер у дигиталној ери

Упркос усмерености на трајност и одрживост, испоставило се да традиционални режим преноса знања није стабилна структура: репродукција знања кроз образовне праксе, институционалне хијерархије, културно-политичке обрасце (који одређују шта је вредно преноса, а шта остаје у сенци), с убрзаним технолошким развојем и све напреднијим алатима ВИ суштински је променила своју досадашњу организацију, нарочито у погледу

4 Robert N. Proctor &LondaSchiebinger (ed.)*Agnotology. The Making and Unmaking of Ignorance.* Stanford University Press, 2008; Рената Салецл, *Страст за незнањем. Шта бирамо да нез намо, и зашто* (превод са енглеског Слободанка Глишић), Београд: Факултет за медије и комуникације, 2023. Гордана Ђерић, „Знати а не знати како знамо. Историја незнања и нови прилози осветљавању друштвене улоге преводилаштва", *Самислилац. О преводиоцима и преводилаштву*, ур: Гордана Ђерић, Београд: Институт за европске студије 2025, 7-25.

ауторства. У ситуацији када један текст потписује и више од сто (ко)аутора, а уместо професора студенте подучавају вештачком интелигенцијом генерисани аватари предавача[5] и дигитални „тутори", чинећи образовање јефтинијим или „доступнијим" ширем кругу заинтересованих а саме професоре сувишним или другоразредним актерима у овом процесу, питање је какве су последице овог преокрета по знање, не само у смислу његове организације и расподеле, него и његовог будућег значаја, нарочито у области ДХ наука.

Утисак је да оно што се раније догодило са преводилаштвом, лекторским радом и сродним професијама, последњих година све више погађа и универзитетске раднике, будући да су „тутори" и „аватари", генерисани ВИ, постали „власници обиља знања" и његових производа. Традиционално, универзитет је обављао ту двојну улогу производње и акумулације знања и, с друге стране, ограничавања опсега садржаја који се рачуна у знање. Данас знамо да знања која су улазила у оптицај као „вредна преношења" нису увек била резултат неутралних критеријума. Између осталог, била су условљена економским интересима (комерцијализацијом знања, „економијом престижа" и слично) као и сложеним историјским, (гео)политичким, културним, па и локалним процесима,[6] који су у овом механизму махом остајали нерефлектовани. Реч је о својеврсној *епистемолошкој економији* чија је последица двострука редукција сложених токова знања на фаворизоване, „стабилне" садржаје,

5 „Harvard pokrenuo kurs sa AI avatarima profesora za 699 dolara", *Euronews.* 22.8. 2026. https://www.euronews.rs/svet/planeta/239129/harvardovaskola-pokrenula-ai-program-za-preduzetnike/vest, Приступљено 23.8.2026.

6 Ђерић 2025:7-25; James F. English, *The Economy of Prestige: Prizes, awards, and the Circulation of Cultural Value.* Harvard University Press, 2008; Антоловић и Сацаков, *исто.*

уз истовремену редукцију знања, која се у случају улоге превођења, на пример, огледа у свођењу ове праксе на споредну, техничку операцију.

Описана ситуација све је сложенија у савременом контексту, јер нови механизми производње и трансфера знања не зависе само од универзитета (запослених, њихових потреба, разлога и интереса) него и од „машина" (и компанија у чијем су власништву) оспособљених да производе илузију обавештености, укратко, илузију *свезнања* које конкурише традиционалним облицима настанка и преноса знања.

На нижем нивоу, у медијима, издаваштву, са развојем система заснованих на алгоритамској обради језика, уредници (уколико и њихов рад није препуштен агентској ВИ) престали су да ангажују преводиоце и лекторе, а поједини преводиоци признају да је већину текстова данас могуће у потпуности машински превести. Такви наративи додатно учвршћују редукционистичко разумевање превођења, као и преноса знања уопште, занемарујући културне, социјалне, интерпретативне и политичке димензије самог процеса. Истовремено, мало је гласова који би се заложили за дубљу анализу промена, па и капитулације традиционалних истраживања у ДХ наукама пред могућностима технологије. Питање је шта је данас вредно да назовемо знањем, у ситуацији његовог квантификовања, у смислу свођења на бројеве, односно „бодове", и шта добијамо, губимо или ризикујемо уколико превођење, као и пренос знања уопште, препустимо дигиталној стихији, сводећи трансфер знања на техничку операцију еквиваленције.

Осим епистемолошке економичности, или двоструке редукције знања, најновија истраживања генеративне

ВИ[7], и посебно агентске ВИ[8], показују како се њиховом употребом могу нарушити и сами подстицаји за учење. Реч је о механизму или систему који, краткорочно, стимулише људску пасивност, а о дугорочним исходима углавном спекулише, из економске, социолошке, политиколошке, безбедносне, филозофске, педагошко-психолошке и других перспектива. Нису више у питању радна места (о чијем се губитку најчешће говори) него све већи страхови од растућег утицаја ВИ на људску когницију, знање и креативност: говори се о „неурозависности" од артифицијелних помагала и менталној парализи услед ослањања на њих па, у коначници, и уништењу и/или замени човека роботима и ВИ.

Контрадикторан спектар мишљења о овој теми, чији се опсег питања, начин обраде и закључци међусобно преклапају и мало разликују у академској и општој јавности, истраживачима којима је ВИ споредни домен интересовања отежава сналажење у литератури. Између великих обећања и још већих страхова, тешко је одвојити важно од неважног, поузданo од непоузданог, истраживачко од спекулативног, пропагандно од објективног. Отуда извесна нелагодност да се у поплави мишљења о ВИ уопште пише о овој теми, иако се она не може ни избећи јер се суштински тиче производње и

7 Daron Acemoglu, Dingwen Kong, Asuman Ozdaglar. „AI, Human Cognition and Knowledge Collapse", *NBER*, Working Paper 34910 http://www.nber.org/papers/w34910, February 2026. Приступљено: 22. 4. 2026.

8 Агентска вештачка интелигенција (Agentic AI) је напредна ВИ у којој софтверски програми/агенти самостално управљају процесима, раде сложене операције и доносе одлуке без константног људског надзора. То значи да не дају само одговоре на конкретна питања већ самостално постављају циљеве и предузимају радње како би их остварили, нарочито у „мултиагентским екосистемима", односно мрежама ових агената који комуницирају и делују аутономно у дигиталном окружењу.

преноса знања. У колоплету мишљења издваја се неколико образаца тумачења: од горљивих заговорника „врхунских алата ВИ",, оспособљених да „знатно прошире знање",, „доносе брзе и ефикасне одлуке", и замене човеков рад, до скептичних и оних на другом крају спектра, који упозоравају да растуће ослањање на ВИ утиче на способност деце да науче како да уче.

Кључни резултати ових истраживања су упозоравајући: иако агентска ВИ може доприносити доносиоцима одлука, она може „динамички наштетити изградњи колективног знања."[9] Другим речима, њена употреба може довести до деградације сазнајних способностии и онога што савремени аутори називају „колапсом знања, где се у дугорочној равнотежи целокупно људско знање на крају уништава",[10] Наводно смо суочени са ситуацијом у којој се у име тренутне продуктивности (бржег добијања „резултата", ефикасне и економичне организације посла употребом агентске ВИ и сличних алата) према овим ауторима, излишним чини људски труд, његов надзор, па и размишљање, услед чега наступа „колапс знања", као крајњи исход оваквог смера кретања.[11]

Занимљиво је да су дискурси о ВИ углавном усмерени на будућност, попут дискурса тоталитарних идеологија, на пример, без обзира на то да ли су у њиховој основи оптимистични, утопијски сценарији развоја, или они

9 Acemoglu et al, isto.

10 Acemoglu et al, isto.

11 Са разумевањем појма „колапса знања", и из њега изведене „колапсологије", који математичари користе да опишу еволуцију друштва, треба бити опрезан, будући да припада „трендовском", реду појмова, какав је раније био појам „кризе", и из ње изведене „кризеологије", на пример. Све оно што је претходних деценија означавано „кризом", било да је реч о енергетским ресурсима или „кризи знања", у рецентном дискурсу има тенденцију да се назове „колапсом" (ресурса, енергије, знања).

катастрофични. За разлику од класичних тоталитарних режима, који су монопол над знањем успостављали путем идеологије и репресије, системи ВИ делују на нивоу инфраструктуре дискурса, управљајући видљивошћу и релевантношћу производа знања. Реч је о инфраструктурном тотализму, чије су последице по знање узроковане алгоритамском видљивошћу (или невидљивошћу) и пристрасношћу створеној према темама интересовања (или економски и дневнополитички наметнутим темама). Насупрот доминантно футуристичком смеру проучавања развоја ВИ, мало је приступа који би се вратили уназад и показали неке од промена, које су већ начињене у контексту препуштања свих поља знања технолошкој стихији, нарочито у погледу ауторства.

И пре употребе агентске ВИ, неки алати генеративне ВИ већ су били узнапредовали у брисању ауторства и контекста настанка појединих знања. Задржимо се на најближим примерима међу бројним другим. Илустративан је у том смислу текст „Култура сећања и(ли) памћења Саве Штрпца (*Политика*, 5. мај. 2026) у којем аутор преноси свој разговор са алатом ВИ на тему разлике између појмова „култура памћења" и „култура сећања". Будући да је реч о истраживању и теми којом смо се бавили у периоду од 2006. до 2012. (чији су резултати објављивани у часописима *ЕАП* и *Филозофија и друштво* тих година, а поједини и у књизи *Прошлост у садашњости. Прилози преносу сећања кроз време*)[12] није било тешко препознати аргументацију и закључке, па и целе реченице ових текстова. О њиховом ауторству, међутим, у тексту Саве Штрпца (и/или ВИ) каже се само да је реч о „науци о култури и социологији".[13]

12 Гордана Ђерић, *Прошлост у садашњости. Прилози преносу сећања кроз време*, ИФДТ/Филип Вишњић, Београд 2010.

13 „ВИ: Иако се у свакодневном говору често користе као синоними, у науци о култури и социологији постоји јасна разлика

Осим о брисању ауторства, контекста, дуготрајне историје истраживања датих појмова у конкретним дисциплинама и поддисциплинама, овај пример сведочио је о закаснелој и/или неблаговременој комуникативности научног рада, чак и међу ауторима и организацијама које се превасходно баве датим питањима, али и о усмерености (било истраживача, било новинара) на крајњи исход знања и одустајање од самосталног трагања, услед поклањања поверења налазима испорученим брзим алатима ВИ. Добра страна оваквих текстова у томе је што се нека знања (до којих се долазило постепено, дугим истраживачким радом низа генерација на француском, немачком, енглеском и другим језицима) макар и површно, у редукованој форми, овим путем шире.

За нашу тему ипак је важније оно о чему се аутори новинских чланака не питају: како је ВИ дошла до знања о разлици међу овим појмовима, зашто су и где нестали извори на којима је разлика у именовању заснована и, најважније, какве су друштвене последице незаинтересованости за механизме настанка и преноса знања. Другачије, питање је шта губимо (зарад добијања у времену, ефикасности, продуктивности) искључивом усмереношћу на готове, алатима ВИ сажете резултате знања, али и како се приписана делатна моћ машини одражава на организацију традиционалног преноса знања.

Давање поверења налазима ВИ, без занимања о њиховим изворима, историји или „пређеном путу" доласка до неког знања, структурно, психолошки и обичајно уклапа се у описане механизме преноса знања који су карактерисали време пре масовне употребе ВИ. Наиме, ситуација „невидљивости" која је традиционално

између културе сећања и културе памћења."Саво Штрбац, „Култура сећања и(ли) памћења", *Политика*, 5. мај, 2026.https://share.google/qMouoA9Ogc6gj2QU9.

важила за преводиоце,[14] чији је рад системски третиран као мање важан у процесима преноса знања, у времену владавине ВИ односи се све више и на истраживачки рад, што даје основ претпоставци да су истраживачи у ери алгоритама у сличној или истој ситуацији као и преводиоци, и да се према њима на сличан начин односе. Чини се, наиме, да и истраживачи ДХ оријентације пасивно прихватају „дух времена", бирајући да се прилагоде и/или преспавају крах сопствене професије. Тек спорадично тематизовање промена које су се већ одиграле у контексту све оперативнијих алата ВИ, наводи на упитаност о узроцима такве ситуације. Услед ускоспецијалистичке усмерености система образовања, део разлога за пасивност истраживача бесумње је у слабој обучености за интердисциплинарна и вишедисциплинарна истраживања, али и у вишедеценијском самоподређивању истраживача у ДХ наукама техничком систему, некритичком препуштању истом.[15]

Поменута епистемолошка редукција последњих деценија и година одвија се на неколико нивоа: уколико истраживачи избегавају теме и појмове у „главном току" наука, не прате дискурсне „трендове", не објављују на енглеском језику, не циљају часописе високе утицајности, тзв. „импакт фактор", нису део „цитатних мрежа" и слично, на добром су путу да (п)остану невидљиви. Све

14 „Уз најбољу вољу, не могу да се сетим ко ми је и када, уз објашњење – *то ти је преведено с тоī и тоī језика*, скренуо пажњу на то име." Дејан Ацовић, „Између две стране", у: *Самислилац* (ур. Г. Ђерић). ИЕС2025: 64.

15 Од половине прошлог века, технологије хуманистима нису само „служиле", како се обично каже, него су им наметале теме, организацију, циљеве, укратко, одређивале су им „курс маргинализације". Опширније: Жак Елил, *Царство бесмисла. Уметност и техничко друштво* (с француског превео Ненад Теофиловић). Градац 2015; Гордана Ђерић, *Сувишне речи. О интелектуалцима и знању.* Златно руно, Београд 2016: 13-56.

наведено мањи је део проблема, или није проблем уколико истраживач свесно бира такав начин рада – да се бави искључиво оним чему сам припусује истраживачку вредност, независно од променљивих околности, моде академских дискурса или „скупљања бодова".

Ситуација се усложњава када се радови свих истраживача (па и оних условно „невидљивих", рађених на тзв. „малим" језицима, о специфичним темама и слично) масовно користе за тренирање модела ВИ. На тај начин су, без дозволе аутора (истраживачким и другим текстовима нахрањени) настали велики језички модели (ВЈМ), односно дигитални резервати огромне количине података, унутар којих софистицираним алгоритмима није тешко да изналазе тражене одговоре и уочавају најразличитије правилности употребе било које речи. Отуда утисак „свезнања" алата ВИ, који нам не дају јасан одговор на питање шта остаје од нашег рада када се он описаним поступцима претвори у скуп граматички и синтаксички правилно распоређених података у дигиталној форми.[16]

Посебан вид редукционизма, губљења истраживачке аутономије, релативизације и брисања ауторства, парадоксално, одвија се помоћу „академских" платформи, декларативно намењених видљивости, повезивању и промоцији истраживача, а суштински профиту власника тих платформи. Једна од популарнијих, *Academia.edu*,[17] осим размене истраживачких радова, бележења цитираности и слично, корисницима последњих година

16 Познато је да су у ове сврхе откупљиване хиљаде антикварних књига ради њиховог скенирања и лакше дигиталне обраде, при чему је прво уништавана рикна (кичма књиге) а након скенирања неповезане странице књиге. Јавни циљ уништавања антикварних књига био је семантичко-синтаксичко обогаћивање ВЈМ.

17 Мада ова платформа у свом називу има *edu* екстензију, она није никаква акредитована образовна установа, већ приватна,

шаље подкасте, приказе или сажетке њихових текстова, сачињене помоћу алата ВИ, са могућношћу прикључења „оптимизованих" и/или „трансформисаних" верзија постојећем корпусу истраживачких радова. Ови прикази (и подкасти у трајању од пет минута, који текстове третирају као далеку инспирацију за „нов производ знања") осим што непотпуно интерпретишу радове, системски бришу ауторска права, ауторску аутономију и контекст настанка њиховог рада, будући да дају мало или нимало података о текстовима који су били предмет обраде („тестирања") модела ВИ.[18]

Реч је о крађи, „дигиталној пиратерији" " и „торентовању" научних резултата (те њиховој даљој „трансформативној" злоупотреби) будући да се читав поступак одвија без знања и/или дозволе аутора и да у „заменским" верзијама текста (трансформисаним алатима ВИ) нема ни основних информација о изворном – на ком је језику написан, ко га је превео на енглески, када је и где први пут објављен, у оквиру ког пројекта је рађен и слично. Иако „заменске" верзије наш рад не чине сасвим излишним (будући да су настале на основу њега) оне му свакако конкуришу атрактивнијом формом, јер

профитна компанија, прилично агресивна у наметању „премијум претплате" својим корисницима.

18 У нашем контексту, услед правне нерегулисаности овог домена, тешко је очекивати било какво обештећење за злоупотребу ауторског рада, док у САД, на пример, већ постоје решења по тужбама против компанија за ВИ које су несавесно, без дозволе аутора, користиле њихове текстове и књиге за обуку великих језичких модела, као и правне и економске последице (мерљиве стотинама хиљада долара одштете ауторима и издавачима) због таквог поступања. Антропик (Anthropic) је, на пример, са оштећенима склопио споразум вредан милијарду и по долара као обештећење ауторима. Више: Bartz v. Anthropic Settlement: What Authors Need to Know - The Authors Guild 2026.https://share.google/eMiwZlhFPTWxhc9UE. Приступљено 6.7. 2026.

на ефикасан, брз начин (у форми подкаста или приказа) представљају истраживања у која смо уложили године или деценије изучавања.[19]

Суочење са скраћеним верзијама сопствених текстова непознатог или артифицијелног ауторства намеће изгубљена а још неотворена правна питања заштите интелектуалне својине. Осим губљења везе са сопственим радом (ауторских права) ту је и низ других питања: ко даје „дозволе" за формално и садржајно мењање нашег рада, на основу којих критеријума су бирани текстови за трансформацију, где завршавају „заменске" верзије, у које сврхе се користе. Уосталом, куда све то води и шта је смисао ових процеса? Ту су и питања да ли је аутоматизација, уз доступност резултата нашег рада и слободно поступање с њим, „јавни интерес", „опште добро", у корист „колективног знања", или је расположивост наших текстова у служби профита неколицине компанија и инвеститора, који не маре за оно што успут збришу крећући се ка свом циљу.

За сада, без правног оквира, можемо само да спекулишемо и изведемо тек понеки закључак на основу претходних примера. Извесно је да је сам процес, који подразумева дуго време и постепен истраживачки рад (који знању даје одрживост и захваљујући коме смо стигли довде) већ жртвован академској (и општој) усмерености на продуктивност и ефикасност. Даље, знања, настала и на тзв. „малим" језицима, потенцијално су

19 Није јасно ни на основу чега су бирани текстови од којих алати ВИ праве „заменске" верзије. На личном примеру, према сопственој евиденцији, прва трансформисана верзија текста помоћу ВИ (приказ и подкаст), који је платформа *Academia.edu* делила, био је текст из 2006. године: Г. Ђерић, „Европско-просветитељски и национал-романтичарски извори културног памћења: рефлексије у савременим друштвеним расправама", *Филозофија и друштво*, 2/2006: 77-88.

постала приступачнија већем броју људи, што је вероватно једина добра страна ових процеса. С друге стране, изворни језик, контекст истраживања и ауторство остали су у другом плану, што се рефлектује на нижу цитираност аутора последњих година,[20] и нижу мотивацију за истраживачки рад, уколико се ауторство кривотвори и поништава (или се до бесмисла умножава). Коначно, знање се (по нижој цени и у удобности свог дома) може добијати и од аватара и тутора. Попис неповратних промена (које још не идентификујемо), а које су се десиле у време померања граница научних истраживања „изван људског поимања",[21] с временом ће се допуњавати, постаће очигледније, имајући у виду брзину усавршавања и примене метаљудске науке. Претпоставке од само пре неколико година – о паралелизму развоја људске и метаљудске науке, специјализацији појединих истраживача за популаризацију и извештавање о достигнућима метаљудске науке,[22] остварене су и пре очекивања. Укратко, примат метаљудске науке над људском, и технике над друштвом, као и однос према овим питањима, већ опредељује статус истраживача у ДХ дисциплинама.Чак и у случају да игноришемо промене које је изнедрила специјализована метаљудска интелигеција, она ће наставити да се развија и у доменима који су сматрани искључиво људским.

---

20 Тврдња је заснована на увиду у неколико одабраних примера, не одржава став који би произашао системским истраживањем односа употребе ВИ и цитираности аутора у последњих неколико година.

21 Ted Ćang, „Razvoj ljudske nauke", u: *Priče tvog života* (prevod s engleskog Goran Skrobonja). BOOKA, Beograd, 2016: 191.

22 Гордана Ђерић, „О „изврсности" и излишности у добу интуитивних алгоритама у контексту вредновања научних резултата у друштвено-хуманистичким наукама", у: О феномену квантофреније и њеним практичним импликацијама у друштвеним и хуманистичким наукама: тематски зборник, Михаел Антоловић, Срђан Шљукић (ур.), Матица српска, Нови Сад, 2024: 147.

О овом зборнику радова

Улогу, домете и ограничења ВИ у погледу когнитивних и емпатијских способности, у овом зборнику непосредно тематизује текст Мирјане Прокић, који је усмерен на интеркултурно посредовање између француског и српског говорног језика у Швајцарској. Остали текстови у овом зборнику тематизују просторни и/или временски трансфер знања из неколико језика и перспектива – историографске, филолошке, културно-симболичке и књижевно-теоријске – са нагласком на истраживачке „слепе мрље", односно садржаје који су били непознати, погрешно интерпретисани или ретко истраживани у досадашњој академској пракси. У најширем и симболичком смислу, бавимо се „фуснотама", односно садржајима и начинима преноса њиховог значења, без којих не само да не бисмо разумели пренесено знање него би оно остало сасвим непознато.

Осим откривања скрајнутих садржаја, теоријски оквир *исто̄рије (не)знања*, омогућио нам је да укажемо на људе који су својим радом посредовали и значајно доринели преносу знања, као и на људе који међукултурном разумевању и даље доприносе, а који су главном току науке невидљиви, упркос томе што су ови аутори истовремено и научници и преводиоци и писци. Примери неколицине аутора чији рад овде осветљавамо дословно одговарају претходној тврдњи.

Да се ове, 2026. године навршава сто година од рођења Едварда Дениса Неда Гоја (1926-2000), „пионира јужнословенских студија у Енглеској", професора славистике, преводиоца и песника, подсетио нас је Божидар Станишић својим текстом „Нед, син трговца свилом", у коме наводи низ појединости из професионалног и личног живота овог професора. Јелена Стакић нас у форми интервјуа упознаје са својим колегом Беном Андонијем

из Тиране, аутором, аналитичарем и педагогом који је превео значајна дела наше књижевности на албански језик. Драгица Мугоша је за овај зборник приредила списак оригиналних дела и превода Кође Мићевића (1941-2020), песника, писца, есејисте и преводиоца са неколико језика, и на неколико језика, који је, између осталог, био и лектор српског језика на Сорбони.

Кођи Мићевићу, ренесансном ствараоцу и преводиоцу класичних и савремених француских писаца, као и Дантеове *Комедије* на српски и француски језик, награђеном Златном медаљом Француске академије, кога савременици у Србији не желе да памте, посвећујемо овај зборник, у нади да ћемо на овај начин скренути пажњу академске и шире јавности на његов оригиналан рад, нарочито у области музикологије, који је остао непрочитан и неоцењен, али и на феномен затирања најзаслужнијих аутора у култури која услед површности и немара све теже оправдава своје име. Одсуство помена и рецепције дела Кође Мићевића у овом веку, пасивног одрицања од његових превода са француског, италијанског, шпанског, енглеског, немачког и словеначког језика, прецизно илуструје стање *историје и друштва незнања*, у коме се уобичајио манир да своје врсне ствараоце игноришe и прећуткује. То је тема за посебно разматрање.